

С. П. Дишкант

А. Б. Пономаренко

РОЛЬ ЗАХІДНИХ КРАЇН В ЗДІЙСНЕННІ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ В СРСР

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття присвячена дослідженню ролі західних країн в здійсненні політики індустріалізації в СРСР.

Ключові слова: індустріалізація, СРСР, Альберт Кан.

Abstract

The article is devoted to the study of the role of western countries in implementing the policy of industrialization in the USSR.

Keywords: industrialization, USSR, Albert Kahn.

Від самого початку затвердження своєї влади більшовики взяли курс на здійснення «світової комуністичної революції». Розпочати її, здійснивши наступальний прорив на відновлену після завершення Першої світової війни Польщу, не вдалося. «Диво на Віслі» зупинило Червону армію. Але цю ідею радянське керівництво продовжувало плекати і надалі. Оскільки в мирний час у комуністичних партій Європи не було шансів прийти до влади внаслідок виборів, радянське керівництво розглядало інший сценарій перебігу подій.

Й. Сталін розумів неминучість нового військового конфлікту світового масштабу і сподівався використати його для тріумфальної ходи Червоної армії по встановленню комуністичної влади в європейських країнах. А відтак до війни потрібно серйозно готуватися. Політика індустріалізації повинна була перетворити СРСР на потужну у військовому відношенні країну.

Оскільки майбутня війна, за словами головного радянського військового стратега М. Тухачевського, неодмінно була б «війною моторів», то потрібно здійснити грандіозні заходи, аби СРСР мав достатньо промислових потужностей для виробництва літаків, танків та іншої необхідної зброї. Тому в роки перших п'ятирічок для цього планувалося побудувати тисячі великих підприємств – шахт, металургійних і машинобудівних заводів, електростанцій тощо. Ці грандіозні плани вимагали вирішення кількох великих проблем, серед яких головними були – де взяти кошти і де знайти спеціалістів?

Сталінський план індустріалізації передбачав, що основним джерелом фінансування індустріалізації стане селянство, у якого планувалося закуповувати зерно за низькими цінами, продавати іншим країнам за ринковими, а отримані прибутки спрямовувати на індустріалізацію. Опір селян такій політиці було подолано шляхом примусової колективізації, розкуркулення і штучно створеного голоду.

Але ще залишалася проблема забезпечення грандіозного промислового будівництва необхідними кадрами. В середині СРСР спеціалістів потрібного рівня не було, оскільки ніхто до цього подібного масштабу проектування і будівництва не здійснював. Тому радянське керівництво зайнялося пошуком і запрошенням архітекторів, проектувальників, організаторів виробництва з інших країн.

Ще 23 листопада 1920 р. Рада народних комісарів прийняла Постанову «Про загальні економічні та юридичні умови концесій», мета якої залучити західні фірми й іноземний капітал до справи видобутку

і переробки природних багатств країни [1]. Масштаб концесійної політики більшовиків вражає. Запрошення іноземних архітекторів для роботи в СРСР було окреслене постановою Раднаркому СРСР від 2 серпня 1925 р. «Про заходи щодо поповнення радянської промисловості висококваліфікованими фахівцями» і його ж постановою від 15 лютого 1927 р. «Про залучення фахівців із-за кордону». До лютого 1928 р. в СРСР діяла 61 іноземна концесія загальносоюзного значення і 53 – республіканського. І в кожній працювали іноземці. Відповідно до постанови Політбюро ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1928 р. в 1929-1930 рр. планувалося залучити ще від однієї до трьох тисяч іноземних спеціалістів [2]. І це був лише початок. Така політика зовсім не відповідала радянській владній риториці про «вороже капіталістичне оточення».

В 1926 р. був створений Державний інститут з проектування металургійних заводів (ДІПРОМЕЗ), який повинен був ці заводи проектувати. В джерелах радянського періоду можемо знайти інформацію, що ця установа спроектувала велику кількість промислових гігантів в СРСР, у тому числі Запоріжсталь, Криворіжсталь, Азовсталь, Дніпроспецсталь, Запорізький алюмінієвий комбінат. Насправді ж, на початковому етапі свого існування ДІПРОМЕЗ мав стосунок до проектування цих та інших заводів, але не як проектна організація. Його головним завданням був аналіз західних технологій і підбір фірм, що взяли б спроектувати для СРСР заводи у найкоротші терміни. Відтак ці фірми запрошувалися в СРСР і долучалися до роботи за замовленнями радянського уряду.

Дослідивши ринок США та Європи, інститут знайшов потрібного підрядника – проектну компанію Albert Kahn Associates Incorporated із Детройта, якою керував знаменитий американський інженер-архітектор Альберт Кана. Йому вдалося розробити принципово нову систему організації проектних робіт. В США його фірма, в штаті якої було 400 людей, пакет креслень об'єкта видавала за тиждень, а готова будівля зводилася за п'ять місяців. Нічого подібного тоді не було не лише в СРСР, а й у всьому світі. У 1929 р., в розпал Великої депресії, компанія Кана несподівано отримала замовлення на проектування Сталінградського тракторного заводу. Будівельні конструкції для нього були виготовлені в США, перевезені в СРСР і змонтовані протягом шести місяців. Невдовзі завод розпочав випуск тракторів і танків. Фірма Кана стала головним проектувальником і консультантом радянського уряду з промислового будівництва. Їй було надано замовлень на 2 млрд тодішніх доларів (\$200-250 млрд. в теперішніх цінах) [3]. В СРСР компанія Кана з 1929 по 1932 р. спроектувала і побудувала 521 завод [4]. Вона також виступала координатором співпраці між радянським замовником і сотнями західних компаній, що поставляли обладнання і консультували будівництво окремих об'єктів.

Детройтська проектна фірма просто не встигала виконувати такий обсяг робіт, і тому в Москві було створено інститут Держпроектбуд, де працювали 25 американських інженерів на чолі з братом Альберта Кана – Морісом. Окрім величезної проектної роботи Держпроектбуд здійснював масштабну підготовку кадрів – загалом через нього пройшли понад 4 тисячі радянських архітекторів, інженерів, техніків і студентів, які оволоділи методами поточно-конвеєрного способу проектування і використовували їх на практиці.

Отже, іноземні фірми під прикриттям радянських інститутів здійснювали індустріалізацію СРСР. Саме поміж них треба шукати проектувальників комбінату «Запоріжсталь» та інших заводів Запоріжжя, Дніпропетровська, Харкова, Донецька тощо. І не тільки заводів. Біля підприємств зводили численні житлові масиви – соцістечка. Будівництвом керували два трести: Діпроміст (інженери зі США) та Стандартмістпроект (інженери з Німеччини). Німецькі групи інженерів Ернста Мая та Ханса Майера були авторами численних проектів житлових масивів сучасних промислових міст України. Американський дослідник Вальтер Дюн стверджує, що гребля Дніпрогесу також споруджувалася за проектом американської компанії Freyn Engineering Company of Chicago під наглядом її інженерів. Консультанта будівництва полковника Х'ю Купера було навіть нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. А генератори Дніпрогесу за індивідуальним замовленням побудував американський концерн General Electric [5].

Інтелектуальний вклад іноземних спеціалістів в створення промислової бази в СРСР був визначальним. Однак про нього майже не згадували в радянській період. Причина цього криється в тому, що масштабна і ефективна участь іноземців в будівництві об'єктів індустріалізації не лише забезпечувала великий економічний результат, але і справляла негативний вплив на радянських людей, які неодмінно могли прийти до висновку про більшу ефективність соціально-економічної системи капіталізму над сталінським соціалізмом. Тому індустріалізацію СРСР в 20-30-ті рр. радянські історики розглядали виключно як одне із головних досягнень соціалістичного ладу і беззаперечний доказ його переваги над капіталізмом, а про «імпорт мізків» із-за кордону повністю замовчували.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Декреты Советской власти. Т. XI. Октябрь – ноябрь 1920 г. [Электронный ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступа: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/9076-dekrety-sovetskoj-vlasti-t-xi-oktyabr-noyabr-1920-g>
2. Меерович М., Хмельницкий Д. Американские и немецкие архитекторы в борьбе за советскую индустриализацию. [Электронный ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступа: <http://eavest.ru/biblioteka/stati-i-knigi/obshchenie/19-mark-meerovich-dmitrij-khmel'nitskij-amerikanskije-i-nemetskie-arkhitektory-v-borbe-za-sovetskuyu-industrializatsiyu>
3. Корнейчук Б. В. Роль иностранного участия в советской индустриализации: институциональный аспект. [Электронный ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступа: <https://institutiones.com/industry/2645-rol-inostrannogo-uchastiya-v-sovetskoj-industrializacii.html>
4. Меерович М., Хмельницкий Д. Названа праця.
5. Калинчук Д. Хто гартував сталь. [Электронный ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступа: <https://tyzhden.ua/History/3630>

Дишкант Сергій Павлович – студент групи ІЕМ-206, факультет електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail seavolf125@gmail.com

Алла Борисівна Пономаренко – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail : allapon96@gmail.com

Dyshkant Serhiy – Faculty of Power Engineering and Electromechanics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: seavolf125@gmail.com

Ponomarenko Alla B. –PhD in History, Assistant Professor of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia, e-mail: allapon96@gmail.com